

Hódolat

Írónak-költőnek mindenekelőtt anyanyelve és nemzeti irodalma nagyságai előtt kell meghajolnia, hiszen belőlük táplálkozik. A szülőföld népe, múltja, hagyományai, tájai, ízei, illatai ép lelkűek számára megkerülhetetlenek. Azok voltak a többnyelvű tollforgatóknak is, köztük Dávid Ferenc (Franz Hertel) kolozsvári születésű unitárius püspöknek, aki zoltárait és hitvitázó iratait németül, magyarul és latinul egyaránt maradandóvá tette. Vladimir Nabokov regényeit az orosz mellett franciául és angolul írta. Kalász Márton németül is versel. Az amerikai Saul Bellow és Isaac Bashevis Singer éppúgy, mint Kertész Imre, sajátos zsidó szenvedéstörténetükért részesültek Nobel-díjban. A kivándorolt erdélyi szász Herta Müller Nobel-díját nemzete sorsáról írott nagyregényének köszönheti. Esetükben (is) arról van szó, hogy népük történiáját képesek voltak általános emberi érvényűvé formálni. Emigráns szerzőink: Borbándi Gyula, Czigány Lóránt, Kristóf Ágota, Kemény Tamás, Ferdinandy György, Kabdebó Tamás, Márai Sándor, Mikes György, Sárközi Mátyás, Tollas Tibor és mások magyarságukat választott hazájukban sem adták föl. Ha másképp nem, műfordítóként dolgoztak, illetve külföldön is gyermekkori emlékeikből építkeztek. Balassi Bálint Michael Bock lutheránus prédikátor *Beteg lelkeknek való füves kertecske* című munkája magyarra ültetésével legelső műfordítóink egyikének tekinthető.

Ady szerint a „Vers csak cifra szolga, / Hulltommal hullni: ez a szolga dolga”. *Hunn, új legenda* című költeményében a magyarság kezdetéhez nyúl vissza, mert saját kora nem elégíti ki. Böven talál benne ostorozni valót. Petőfiről írta: „Az univerzum kisebb csodái közé tartozik.” Ady a féltót-félszerb Petrovicsnál „szabadságszeretőbb és hívebb” magyar poétát nem ismert. József Attila anyja „...kún volt, az apám félig székely, / félig román, vagy tán egészen az”. No de vigyázat: Nádasdy Ferenc hadvezér, az erős fekete bég szerint a magyar és a „jó magyar” közt a különbség az, ami a madár és a jómadár közt. Kerülve a túlzásokat, Teleki Pál gróffal kell egyetértenünk: „Magyar az, aki magyarként érez és cselekszik.” Ebből következően: írhat bárki bármit bármi nyelven, ha mun-

WODIANER-NEMESSURI ZOLTÁN (1948) író, forgatókönyvíró, kommunikációs szakértő. Legutóbbi regénye: *Kései virradat, 1570–1579* (Hitel Könyvműhely, 2015).

kája elsősorban nem saját hazaélményét jeleníti meg, illetve támaszkodik rá, hanem a nem létező globális elvárásnak próbál megfelelni. Az efféle munka lehet sikeres, de maradandó nyomot sem a literatúrában, sem az olvasók emlékezetében nem hagy (az anyagi sikertől vagy a gyűrűző botránytól eltekintve). Még a bestseller szerző J. K. Rowling Harry Potter-sorozatának kiindulópontja, a varázslóiskola is a közel nyolcszáz éves brit college-hagyományból, az angol „gótikus regényből” és J. R. R. Tolkiennek a pogány kelta-angolszász hitvilágot megjelenítő *Gyűrűk ura* trilógiájából származik. Dante nemhogy olasznak, hanem firenzeinek született, az arezzoi Petrarca toscanai, mely tájak Itáliában is külön kategóriák. Az európai regény atyja, Cervantes úgy lett az egész világé, hogy vérbő spanyol volt, Shakespeare és Milton jellegzetes angolok, a nagyregény megteremtője, Lev Tolsztoj más, mint orosz nem lehetne, ugyanígy a lélektan irodalmi úttörője, Dosztojevskij, a jeles novellista és drámaíró Csehov, az egyszerre moszkvai patrióta és univerzálisan keresztény Bulgakov, a gulágot megjárt ortodox pópafi Varlam Salamov, az USA-ban is alkotó Szolzsenyicin és Akszjonov, az örök ellenálló Ludmilla Ulickaja s temérdek áldott emlékezetű nagyság. Az Európa-szerte, kivált német nyelvterületen ünnepelt Esterházy Péter, Nádas Péter, Spiró György, Garaczi László, Krasznahorkai László és Závada Pál sem képesek magyar köpenyükből kibújni (tán nem is akartak akarnak). Jeles kortársaink közt Berta Zsolt, azaz formabontó regénye, a *Kalef* nemcsak egy sűrű korszakhoz, az ezerkilencszázhatvanas évekhez kötődik, hanem egy jellegzetes budai helyszínhez, a Moszkva térhez, mely összetartó, szabadságszerető fiataljairól, vagyis a „galeriről” vált hírhedtté (a mai napig az). A szerző lefúr hősei mélyrétegébe, s úgy adja vissza sorsukat, mintha kamaszként maga is osztozott volna bennük.

Összegezve: ha az író nem saját eredetéből és emlékeiből merít, gyökértelen, ha pedig csak azokat tartja szem előtt, munkáját az európai közegből kitepve provinciálissá és szűk látókörűvé alacsonyítja. Legyen tehát „a vers csak cifra szolgál”, de úgy szolgáljon, hogy nyelvi forrását, eszmélkedését és tágabb horizontját szem elől soha ne tévessze.

Hagyomány és korszerűség

Nemcsak a magyar, évszázadok óta a világirodalom is sorskérdésnek tekinti a kettő ellentétét vagy szimbiózisát. Közkeletű tévedés, netán rosszakaratú ferdtítés, miszerint literatúránk meghasadása a népi-urbánus szembenállással kezdődik. A forrás a protestantizmus térhódításából, illetve a hitvitázó iratokból fakad. Abból az időszakból, amikor Bornemisza Péter, Pázmány Péter és mások veretes magyar nyelven estek egymásnak, miközben szövegeiket koruk legmagasabb szintjére emelték. Még a jezsuita iskoladrámák is a profán és a szakrális különbségéből születtek, vagyis abból a törekvésből, hogy az erkölcsi üzenet a *commedia del' arte* és a középkori misztériumjátékok népszerűségét haszno-

sítsa. Forgách Ferenc püspök-kancellár, Bethlen Miklós, a költő Zrínyi halálának szemtanúja és Wathay Ferenc cseszneki kapitány emlékiratai, illetve utóbbi énekeskönyve (a Wathay-kódex) és önéletrajza a XVI. század nyelvi, vallási és politikai ellentéteit jelenítik meg.

Szekfü Gyula szerint a magyar irodalom hanyatlása a századforduló bulvár-jelensége: a filléres regények, a szenzációhajhász napisajtó és az olcsó kabaré, vagyis a német-osztrák hatás és a galíciai zsidó bevándorlás következménye. A nyelvromlás bizonyára ennek is tulajdonítható, ám sokkal inkább annak, hogy látványosan akkor vált ketté az elit- és a tömegkultúra, illetve addigra kristályosodott ki a könnyed szórakoztatás és a súlyos mondanivaló más-más igénye. A fogyasztók az előbbit zabálták, míg a népművészet sorvadásnak indult. Csakhogy Jókai, Mikszáth, Móra Ferenc és más jelesek is írtak, akkoriban indult Ady Endre pályája, s a magyar dzsentri képes volt felmutatni egypár nagyságot, például Eötvös Károlyt és Józsefet. Ugyanakkor az Athenaeum, a Franklin Társulat, a Kner, a Wodianer és Fiai Rt., a Révai Testvérek, a Pallas és a Singer & Wolfner magasrendű irodalmat adtak ki, noha anyagi okokból az értéktelentől sem zárkóztak el. Legyen szó Mikszáthról vagy Herczeg Ferencről, Bródy Sándorról, Hunyadi Sándorról, Molnár Ferencről, Lengyel Menyhértről, silány francia regényutánzatokról, a politikai heccsajtról, Pósa bácsi meséiről, Sebők Zsigmond *Dörmögő Dömötöréről* vagy a *Borsszem Jankóról*, szükség volt erre is, arra is. Valódi nemzetközi sikert nem Erkel, hanem Lehár Ferenc és Kálmán Imre, az operett és a műdal aratott, noha a vájtfülűek ma sem vesznek tudomást róluk. Liszt, Bartók és Kodály a három kivétel, de őket sem játsszák annyiszor, mint a *Csárdáskirálynőt*, egy gyöngye musicalt vagy rockoperát.

1907 karácsonyán jött a *Nyugat*.

Legkevesebbet a századforduló és a két világháború közötti időszak olvasói összetételéről tudunk, de bizvást hihetjük: az a néhány évtized irodalmunk aranykorának tekinthető. Jóllehet sokak szerint a *Nyugattal* váltak ketté a népi-ek és a „nyugatosan haladók”.

Ez sem egészen igaz. Hivatkozásnak talán, mert az irodalomtörténetnek, sőt némely íróknak is szükségük van eredetmítoszokra, példálózásra és veszekeedésre. Elvégre a *Nyugat* és Móricz lapja, a *Kelet Népe* mégsem ugyanaz, nemdebár? Kutya se vonja kétségbe a Hatvany báró pártfogolta Ady magyarságát, de egyesek szerint Osvát Ernőé vagy Fenyő Miksáé legalábbis kérdéses. Juhász Gyulát, Kosztolányi Dezsőt, Csáth Gézát, Babits Mihályt, Tóth Árpádot, vagyis a legnyugatosabbakat osztatlan elismerés övezi. Gárdonyi (Ziegler) Gézát és a szegedi sváb Tömörkény Istvánt ugyancsak, mert égtájtól és eszmeáramlatoktól függetlenül a magyar népet és múltját jelenítik meg.

Elsősorban ezért tiszteltem-becsülöm őket, meg azért, mert ami magyar, ráadásul tájegységekhez is köthető – mint a palóc, azaz „tót atyafi” Mikszáth munkássága –, azt világirodalmi jelentőségűvé avatták. Úgy alkottak korszerűt, hogy a hagyományt sem tagadták meg. A nyelvteremtő Móricz Zsigmondhoz szívesen hasonlítom az ugyancsak nyelvteremtő Szilágyi Istvánt, mert mind-

ketten megrendítő újat hoztak, míg regényeikben felsejlik a régi nem múltó fény-árnya.

A lombhoz szükség van a gyökérzetre és a törzsre is. Máskülönben valamiféle satnya növénykével van dolgunk. Hamar hervad, akár Petőfinél az elhulló virág s az eliramló élet. Olvas-e valaki manapság aktivista, dadaista, expreszcionista, avantgárd költőket, ha nem Kassákról vagy az önmagával perlekedő három Baumgarten-díjas Szabó Lőrincről van szó? Isten bocsássa meg, de temérdek, a maguk korában úttörő tollforgatóknak még a nevét se tudom. Úgy vélem, én is, ők is tehetünk róla, továbbá a magyar irodalom, melynek nyolc évszázados bőségét alaposan megismerni lehetetlen. Van miből merítenünk. Így hát felfogásomra és munkáimra nézve azt gondolom: nem lehet és nem is szabad az előzményektől elszakadva az irodalmat örökös kezdetnek, más szóval légtüres térnek tekinteni. Nem úgy és nem azt csinálom, amit a nagy elődök, de a folytatásra örömmel vállalkozom. Mélyen hiszem, hogy egy nép története a megtorpanások és visszarendeződések ellenére folyamatos, amit több tényező határoz meg, köztük a sokat vitatott nemzetkarakterológia. Tézisem példái a cseh irodalom páratlan eredeti szerzői: Jaroslav Hasek, Karel Čapek, Bohumil Hrabal, Vladimír Páral és Václav Havel, továbbá a filmes új hullám kiválóságai: Jirži Menzel, Milos Forman, Ivan Passer és mások. Összetéveszthetetlenül csehek, egyúttal jellemzően közép-európaiak. A Fehér-hegyi csata óta az ember akaratlanul is beléjük látja a csehek sok évszázados passzív rezisztenciáját, iróniáját és öniróniáját, a Gólem-legendát, a Hradcany és a Malá Straná sörözőit és a prágai tavaszt; azt a vérgúnyos, egyben szelíd kritikát, mely jellemző a cseh művészetre. Az sem véletlen, hogy a szecesszió három nagysága közül Alfons Mucha cseh-morva, illetve az Osztrák-Magyar Monarchia polgára Egon Schielével és Gustav Klimttel együtt. Ehhez képest mennyire más a lengyel költészet és próza... Magasrendű irodalmuk a függetlenségért vívott szüntelen harcot jeleníti meg. Legolvasottabb írójuk Henryk Sienkiewicz (a mi Jókainkhoz hasonlóan), legnézettebb filmrendezőjük a nemrég elhunyt Andrzej Wajda. Még a nyugaton alkotó Roman Polanskit sem tekinthetjük kakukktojásnak, mivel néhány hazai filmje, köztük a *Kés a vízben* tette világhírűvé. Az Oscar-díjas Zsigmond Vilmost 56 sodorta Hollywoodba, de szülőföldjéről soha, egy pillanatra sem feledkezett meg. Amint módjában állt, hazalátogatott, és fiatal magyar filmeseknek szervezett továbbképző kurzusokat.

Karakterünk vélhetően azért hasonlít a lengyelekére, jóllehet összetéveszthetetlenül magyar, mert legtöbbször az ellenállást választottuk, annak kilátástalansága ellenére is. Három kivételtől: II. Józsefnek a vármegyei nemesség által megakadályozott nyelvrendeletétől, a reformkortól és az 1867-es kiegyezéstől eltekintve. De még azok is elkeseredett (szellemi) küzdelmek voltak. Elég, ha a pozsonyi felsőház németesítő döntésének kiküszöbölésére, majd a *Mondolat* és a *Felelet a Mondolatra* című pamfletekre gondolunk, végül Deák Ferenc és Andrassy Gyula erőfeszítéseire. A nyelvújítás és az iparosítás felér egy nyertes háborúval, melyet kivételesen nem fegyverekkel vívtunk. Azt se feledjük, hogy

nyílegyenesen vezetett 1844. november tizenharmadikához, a magyar nyelv hivatalossá tételéhez, azután a forradalomhoz és szabadságharchoz. Békés törekvéseinket véres harc, majd az aradi vértanúság váltotta fel. Nemzeti emlékezetünkben megkerülhetetlen a muhi, a mohácsi, a majtényi és a segesvári csatavesztés, a trianoni trauma, végül az 56-os forradalom leverése. Temérdek alkotás született róluk, ehhez képest meglepően kevés a siker, köztük a sorsdöntő pozsonyi ütközet ábrázolása. Kevés a kudarcos, de felemelő ellenállás érzékeltetése is, mely erőt ad önnön vétkeink felismeréséhez, ugyanakkor eleven tanulságként szolgál.

Históriánk jelen idejű párhuzamokban és katarziszban egyszerre bővelkedik. Sajátosan Kárpát-medencei, egyben elválaszthatatlan az európai történelemtől, illetve annak fény- és árnyoldalaitól. Úgy hiszem, ezt az azonosságot sem látattuk eléggé, néhány kivételtől, köztük három tősgyökeres transzszilvániai: Kemény Zsigmond *Az özvegy és leányától*, Bánffy Miklós *Erdély-trilógiájától*, Wass Albert legeredetibb művétől, *A funtineli boszorkánytól*, s nem utolsósorban Széchenyi *Naplójától* eltekintve. Holott ami magyar, egyben általánosan emberi érvényű, és jócskán hozzátesz a világirodalomhoz. Ezért szántam rá magam, hogy *Végvidék-trilógiámmal*, illetve annak készülő harmadik kötetével megpróbáljam felmutatni, történelmünkben milyen következtetéseket érdemes levonnunk kortárs eszközökkel, a szikár tényekhez alkalmazkodva, egyben feltámasztva a magyar nagyregény műfaját. Tudom, a művészet többé-kevésbé a lehetetlenre vállalkozik. Különösen az irodalom, ezen belül a nagypróza. Ugyanakkor a munkát elvégezni, ha kicsi, ha nagy, kötelező. Noha a terjedelmes szövegbe ágyazott események befogadása nemcsak a szülőföldhöz kötődést és fogékonyságot feltételez, hanem némi ismeretanyagot is kíván. Bulgakov óta tudjuk: az íróban az angyal és az ördög rangrejtve csatázik. Ugyanígy az olvasóban. Erényeinket és gyarlóságainkat tekintve egyik vagyunk. Így hát nem akarok mást írni, mint amit az évszázadokon átívelő valóság és a jelen egyszerre igazol, vagyis a küzdelmet, amit az ember önnön lelkéért és szabadságáért folytat.

Cselekmény, tartalom, legendaképzés

Kezdve a francia nouveau romannal a posztmodernig, illetve annak utóéletéig a litreatúrát számos író és irodalmár próbálta megfosztani a történettől, az emberábrázolástól és a megrendülés élményétől. Szövegirodalom keletkezett, valamiféle nyelvi bűvészkedés, mely a bravúr fitogtatásán kívül az égvilágon semmit se szolgál. E produktumoknak lelkes hívei és apológétái egyaránt vannak, tehát vitát gerjesztenek. Márpedig az alkotásnak az is feladata, hogy az olvasótáborát szétzördelje és megossa. Szerzőik tőlem távol állnak, de létjogosultságukat csöppet se vitatom. Csupán idegenkedem.

Viszonylag újkeletű a csinált mítosz és a legendagyártás. Célja, hogy egy sosem volt középkort jelenítsen meg sárkányokkal, varázslókkal, emberfeletti

hősökkel és sátáni gonoszokkal, olyasfajta küzdelemmel, melynek sem a szabadság, sem a megigazulás nem célja. A póre üzekedés, a hataloméhség és a birtoklási vágy leegyszerűsített képletét dagasztja regényfolyamokká. Az efféle történetekben az istenkeresésnek, illetve az Istennek nyomát se látjuk, az ősförás Tolkien nagyívű, irodalmi igényű *Gyűrűk ura* trilógiájában sem. Némely elemzők azt mondják, az irányzat és annak hallatlan népszerűsége nem más, mint a valóságtól menekülés megnyilvánulása, mint ilyen, az ókori és középkori eposzok, a lovagregények és a misztériumjátékok szerves folytatása. Mások a műfajt a népmesékkel rokonítják. A magam részéről egyikben sem hiszek. A valóság elfedésében lehet igazság, a többi azonban mesebeszéd. A szó szoros értelmében az. Nélkülözi a népballadák és szájról szájra terjedő történetek derűjét és magvas erkölcsi tanulságát, mindazt, ami a népmesét maradandóvá tette.

E mesterkéltnél, a valódi mítoszokból összefércelt művecskékből leginkább a hi-telességet hiányolom. Nem az a baj, hogy fiktívek – a szépirodalom is az –, hanem a hősök kiagyalttsága, a karakter nélküliség, a kiszámíthatóan együgyű cselekmény meg a vívódás és a jellemfejlődés hiánya.

Bram Stoker óta se szeri, se száma a vámpírtörténeteknek. Bár semmi új sincs bennük, éppoly örökéletűnek látszanak, mint maguk a vámpírok. A csupasz bűn ábrázolása se más, mint öncél, mely nem annak megértésére, hanem ré-misztgetésre és a torz lelkűek kielégítésére szolgál. A sorozatgyilkosok és sze-xuális ragadozók mégoly hatásos ábrázolása sem több, mint a cselekvés pótléka, test és lélek kábítószere. Bret Easton Ellis *Amerikai pszichója* sokkal inkább kor-és társadalmi tünet, mint irodalom, ugyanígy a világszerte félt és ünnepelt Stephen King horrorsorozata s más hiperrealista, többnyire rendőrségi tudó-sítókból íróvá reklámozott szerzők dolgozatai. Nem mintha a bűn nem lehetne a kortárs irodalom tárgya. De ha annak ábrázolására vállalkozik, mutasson túl rajta, mint Truman Capote *Hidegvérrel* vagy Cormac MacCarthy *Nem vénnek való vidék* című már-már dokumentarista regénye. Ezek valódi társadalom- és szem-élyiségábrázolások Dosztojevszkij *Játékosához* hasonlóan. Ugyanakkor a hit-ványság és az emberi hiúság irodalmi igényű megjelenítése az angolszász lite-ratúra évszázados jelensége, köztük pár minta: Oscar Wilde *Dorian Gray arcképe* című kisregénye és Edgar Allan Poe hátborzongató történetei. Tehát bármi a könyv tárgya, azt haladja meg. Ne csak az ijesztő részletek aprólékos leírására szorít-kozzon, hanem azt a többletet szolgálja, mely különbséget képez a lektűr és a mű-alkotás, a szenvelgés és a dráma, az író és az irodalmi iparos közt. E megállapí-tást vonatkoztatom a színvonalas kalandregényekre; Jókai gyöngébb munkáira s a maga korában hihetetlenül népszerű Szomory Dezső és Herczeg Ferenc színműveire. Úgy vélem, az igényes nézőnek eszébe se jut Herczeg *Bizáncát* vagy *A dolovai nábob leányát* Páskándi Géza *Vendégségével*, netán Sütő András darab-jaival egy lapon említeni.

Legfeljebb az átlagolvasó (inkább fogyasztó) ízléséből és befogadóképessé-géből kiindulva értem, miért kell az írónak valamiféle csinált történelemből kiindulnia, miközben a valóság annál ezerszer érdekesebb. Hiszem, hogy az

irodalom társadalmi igényt szolgál, mely három pilléren nyugszik: a gyönyörködtetésen, a tudás közvetítésén és a tanulásra. Az a próza és költészet áll közel hozzám, melyben az olvasó magára ismerhet, és helyzeteivel azonosulhat, legalábbis beláthatja, mit érdemes elkerülnie, miért érdemes akár életét áldoznia, s hogy múlt és jelen egyaránt a jövőt vajúdjá ki. Bármilyen jövőt. Elvégre az ember gyarló. Téved, hibázik, a jót rosszul akarja, előítéletes, önző, mohó, kíméletlen, áldozatkész, hősies és sok más. Olykor e sokféle tulajdonság egyszerre érvényesül. A szentek és vértanúk is emberek voltak, elég a damaszkuszi úton Saulusból Paulussá nőtt apostol példájára gondolnunk. Nem véletlen, hogy Saul héberül nagyot, Pál kicsit jelent. A nagyok eltörpülnek, a kicsik felmagasztosulnak – írja az Evangélium –, más szóval: „A hatalmas megaláztatik az ő gőgjében.”

A hírnév természetéről

Író-költő hiú, és mégis... A munka nemcsak elmélyült figyelmet – felelősséget és szerénységet kíván. Másként, mint eredendő alázattal nem lehet a magyar- és a világirodalom útján közlekedni. Keresgéljük az irányt, zsákutcába tévedünk, új ösvényre találunk, netán elvetjük a kitaposott régit, közben ugyanoda tartunk: a jobbítás fénylő horizontja felé.

Nehéz az egyes embert szeretni, sokkal könnyebb az emberiséget, jókat-rosszakat egyaránt. A római közmondást – *salus populi suprema lex* – kissé átformálva: legfőbb törvény az olvasó üdve. Akkor is, ha egy ideig nem ismeri fel, vagy hamis prófétákra hallgat. Divatok jönnek-mennek. Miért épp az irodalom képezne kivételt, ha az összes művészet ki van téve annak? Kevésbé ismert vagy elismert alkotók azzal vigasztalódnak: műveik értékét az idő dönti el. Mi tagadás, magam is ebben bízom. Jóllehet azzal is tisztában vagyok: az írás szolgálat. Értéke vagy értéktelensége nem annak bérétől függ, pillanatnyi megítélésétől végképp nem. Az is igaz, nincs költő-író, akinek rágalom és lekicsinylés ne jutott volna osztályrészéül. Olykor a legkiválóbbaknak. A magyar irodalom kérészeletű nagyságokban ugyan bővelkedik. Ma már érthetetlen, a korabeli ítések hogyan hasonlíthatták Petőfihez Erdélyi Józsefet vagy Lisznyay Kálmánt. Kiss József, Tolnai Lajos, Bíró Lajos, Vas Gereben, Gyóni (Áchim) Géza, v. Somogyváry (Freissberger) Gyula deák a maguk idején népszerűbbek voltak, mint irodalmunk óriásai. Herczeg Ferencet írófejedelemnek nevezték, végül a magyar tollforgatók közt egyetlenként bekerült az országgyűlés felsőházába. Nevezettek sikere annak tulajdonítható, hogy képesek voltak együtt rezegni a közfelfogással; azzal az olvasói elvárással, melyet saját illúziója, a politika és a közízlés határozott meg. Wass Albert reneszánsza nem *A funtineli boszorkány* című egyedülálló munkájának, hanem a *Kard és kasza* és az *Adjátok vissza a hegyeimet* lektűrjének, illetve *A bujdosó imája* közepes versének tulajdonítható. Nyirő József sikerületlen *Zsibói bölénye* olvasottabb, mint korszakos novellái, köztük *A jézusfaragó ember*. Tormay (Krenmüller) Cécile valós megállapításokban, fajgyűlölő

hazugságokban és féligazságokban bővelkedő írása, a *Bujdosókönyv* az írónőt Nobel-díj jelölésig repítette, majd munkáit angolra, németre, svédre, dánra, hollandra, észtre s még ki tudja, hány nyelvre fordították. Ehhez képest Bánffy Miklós gróf *Erdélyi történet* trilógiájának, a magyar kritikai realizmus remekművének angol, francia, spanyol és német kiadására a megjelenés után jó hatvan évet kellett várni.

A szépirodalom aktuális megítélésére nézve a divattendenciák és a politika ma is meghatározók. Így hát táborok vannak, melyek közt nincs átjárás. Rendben van, ki-ki ragaszkodik a maga felfogásához, de ne mások csepülésével. Van egy újkeletű varázsige, a „kirekesztés”, melyet liberális tollforgatóink hajítottak a közbeszédbe, s még attól se riadnak vissza, hogy pályatársaikat faji előítélettel, maradisággal, magyarkodással, s a jó ég tudja, még mivel vádolják. E jelenségről szegény Csoóri Sándor sokat mesélhetett volna, de nemcsak ő; Féja Géza, Sinka István, Püski Sándor, Döbrentei Kornél és mások. A vád – visszamenőleg – különösen a népi írókat sújtotta, de még Prohászka Ottokár püspököt és Mindszenty József bíborost sem kímélte. Annak ellenére, hogy a vádaskodók tudják: semmilyen szöveget sem szabad a maga időszakából és összefüggéseiből kiragadni. Szabó Dezső korai írásait, különösen az *Elsodort falut* bizvást tekinthetjük antiszemitának, a későbbieket dühödt antisvábnak, mindez azonban talentumából és eredetiségéből mit sem von le. Az író Kállay Miklós „a pamflet Michelangelójának” nevezte, jóllehet annál sokkal több és más.

Literatúránk másik gyakori rágalma a bérenckedés, az udvari költővé-íróvá degradálás attól függően, ki melyik eszmeáramlathoz szegődik. A rágalmazók ezzel megtagadják az önálló véleményalkotás jogát pusztán azért, mert az adott szerző képes egyetérteni egyik-másik politikussal. Noha a jó irodalom közvetlenül sose politizál. Egyszerűen azért, mert nem ez a dolga. Lehet valaki ünneptelt szerző ma, s utasíthatja lomtárba a holnap. Így megy ez évszázadok óta, de a hamari sikerre vágyók képtelenek okulni belőle. Az ismertség és elismertség mámorító íze feledteti a várható macskajajt. Így születnek a múltat megjósoló és meghamisító váteszek, a pillanat prófétái s a „korszerűség” megszállottjai, azok, akiket felszínre dob a divat és a politikai elvárás, végül tajtékként porladnak el.

Úgy hiszem, a művek, különösen az életmű értékét a kortársak csak a legkritikább esetben képesek meghatározni. Nem arról van szó, hogy kritikus elemzésre nincs szükség, hanem arról, hogy az ítékezésnek éppúgy érlelődnie kell, mint az alkotásnak. Ezért nem vállalkoznék arra, hogy mások munkáit az objektivitás igényével állítsam górcső alá. Nézeteimet bevallott szubjektíven fogalmazom. Olykor haragszom, sőt feldühödök, a bántás legcsekélyebb szándéka nélkül. Az adott írással van bajom, nem a szerzővel. Noha azzal is tisztában vagyok: roppant nehéz az író jellemét, emberi minőségét és indázó álláspontját művétől elválasztani. Régebben az ocsút a búzától cséphadaróval különítették el, ma pedig a pártos kritika dorongjával vagy elhallgatással. Csakhogy a búza, a liszt és az élesztő alapanyag. Meg kell várni, míg a cipó kisül. S ha jóízűre sikeredik, nem a péket és a kemencét kóstolgatjuk, hanem a kenyeret, héjastul-belestül.

„Kitörted a kezedet, mivel ölelsz engemet?” – kérdi a csitári hegyek alatt a leány. Mivel „Azt hallottam kisangyalom, véled esett el a ló”. Egy másik népdal szerint „Jól van dolga a mostani huszárnak”. Megint más: „Ne karélyozz magyar huszár, mert leesel róla.” A lóval bántni tudás a magyar népdalkincsben a férfiaság jelképe. Akkoriban így lehetett, manapság azonban a férfias írótköltőt lámpással kell keresgélni. Merthogy a korszellem nem kedvez a markáns férfi-női attribútumoknak. Úgy vélem, ez a kortárs irodalom egy részének mesterkélttségét, törpe kisebbségek többséggé dagasztását, szabadság helyett a szabadosság sulykolását jelképezi. Majd a kisebbség sikert ordít, divatot diktál, s a természetestől nemcsak fanyalog – le is szólja. Filmben, színházban, prózában, versben egyaránt. Jóllehet a nemi irányultság csupán hajlamaink egyike, semmi több. A deviancia és az öncélú megbotránkoztatás a művészet és némely műkritikusok iskoláiban katedrát nyert. Az efféle buzgalmat képtelen vagyok mosolygás nélkül megállni. Mintha a szájaskodók nem tudnák: Sapphót nem lesbizkusságáért, Verlaine-t, Rimbaudo-t, García Lorcát, Pasolinit nem homoszexualitásukért s nem is annak ellenére becsüljük. Miközben azt is tudjuk, a saját nemükhöz vonzó művészek annak idején csodabogárnak számítottak. Ma nem azok. Majdhogynem követendő példák. „Korszerűek”, mint a feszületet vizeletbe mártó osztrák Nietsch vagy a kasseli Dokumentán a kiállítótermet gépzsírral töltögető Beuys. Holott ők s a hozzájuk hasonlók erős késéssel mind Marcel Duchamp farzsebéből bújtak ki. Az újító francia szerint „mindenki művész, s minden lehet műtárgy”. Érzésem szerint némely írók, festők, komédiások e provokatív megállapítást túl komolyan veszik. Duchamp megpróbálta lerombolni a klasszikus esztétikát, s az androgün, a homoerotikus, az op art, a pop art, a happening, a koncept, a performance és a body art előfutára volt, miközben saját magát képzőművészként és íróként egyaránt a szexmániásokhoz sorolta. Mindez nem ok arra, hogy *A szürke ötven árnyalatát* vagy a *Bridget Jones naplóját*, egyáltalán bármiféle pornográf vagy tisztán feminista könyvecskét szépirodalomnak tartsuk. Azt sem hihetjük, amit a francia újhullámos rendező, François Truffaut mondott: „A film közelít a népművészethez, s akkor válik azzá, ha a kamera annyiba kerül, mint egy golyóstoll.” Ma már léteznek filléres kamerák, és temérdek mozgókép készül, de jottányival se több a jó rendező, a jó operatőr és a jó film, mint korábban. Éppúgy, ahogy az írók sem a golyóstoll, illetve a számítógép teszi azzá. De nem is a botrány és a szándékolt elrugaszkodás a józan esztől és az évezredek szentesítette társadalmi normáktól.

Végül pár gondolat a tehetségről

A velünk született tehetség adomány. Sokak birtokában van, annál kevesebben bírnak élni vele. Azért, mert kételyt és tépelődést jelent, nem úgy, mint a diletánsok hübrisze és erendendő magabiztossága. A talentum szüntelen vívódás és összehasonlítás a vágyott cél és a megvalósítás minősége közt. Az írás lan-

kadatlan zsellérkedés, melyet a szántás-vetéshez és a begyűjtéshez hasonlítok. Közben dörög az ég, vihar kel, jégeső támad, mely elveri a termést, vagy megnehezíti a behordást. Kezdhetjük újra, mint konok szántóvető a föld megmunkálását, s napról napra a jószág etetését. Hit és türelem kell hozzá. Ám a hangyaszorgalom nem azonos a termékenységgel. Döbrentei Kornél irodalmi szerkesztőként mesélte, mivel hozakodott elő egy önjelölt poéta. Az illető rákérdezett: mennyi idő alatt írsz egy verset? Kornél válasza: Néha heteken-hónapokon át. Mire az atyafi diadalittasan közölte: Én egy nap négyet-ötöt is összehozok!

Sekélyes, lusta szerzők gyakran hivatkoznak alkotói válságra és az ihlet hiányára. Az olykor kínzó tompaságban némi igazság is lehet. Ám az a megfoghatatlan valami, amit ihletnek nevezünk, nemcsak belső készítés, hanem tájékozódás, jövés-menés, szüntelen érdeklődés az egyes ember és a közösség iránt, tudásszomj és elmélyülés, egyszóval: munka. Az ihlet mindezt megkönnyíti, de nem helyettesíti. S ha már munkáról van szó: meggyőződésem: az írónak legalább annyit kell olvasnia – ha nem többet –, mint írnia. A magam tartását és reményét többek közt abból merítem, hogy mások, régiek és újak műveit tanulmányozom, s már az boldoggá tesz, hogy velük párhuzamos vagy tőlük eltérő ösvényen haladhatok. A kíváncsiság folyvást újjászüli bennem a felismerést: Magyarország, Erdély, a Partium, a Felvidék, a Kárpátalja, a Délvidék, az egész Kárpát-medence a rajzó tehetségek hazája. Elhalt barátom, Hornyik Miklós, tán az utolsó magyar literary gentleman szállóigévé vált mondásával élve: *Országunkban több a jó író-költő, mint a jó olvasó.*

Így van.

Hornyik Miklós megállapítása nem csak irodalmi érvényű. Oly sok kiváló festőnk, szobrászunk, grafikusunk, muzsikusunk, énekesünk, színészünk, rendezőnk, táncosunk van, ahányat tízegynéhány millió magyar egytől egyig – a külhoniakkal még több – aligha képes befogadni. Jóval kevesebb a kiválóság, de a művészetnek derékhadra, közepszerűekre és náluk gyöngébbekre is szüksége van, máskülönben az alkotókat és az alkotásokat nem lehetne összehasonlítani. A legmagasabb hegy is a síkról látszik igazán. Hozzáteszem: olykor a síkon sem egyszerű közlekedni.

A régi rómaiak szerint navigare necesse est, némi áthallással: az irodalom háborgó vizein hajózni kell. Érdemes megküzdeni az időjárással, a hullámokkal és az alattomos zátonyokkal, mindazzal, mely a hajútát kockázatosná, egyben kalandossá teszi. Révbe jutunk, vagy nem, az idő mindannyiunkért eljön, akkor is, ha a sekélyesben dagonyázunk. Így hát írónak-olvasónak egyaránt ajánlom: válasszák a mélyvizet.